

Eduard Wiiralti noorusmaa Viru ja Järva piiril

20. märtsil möödus 100 aastat eesti kõigi aegade tuntuima kunstniku Eduard Wiiralti sünnist. Et kuulsa graafiku noorusmaad olid Viru ja Järva piirialadel, tehkem meiegi põgus mõttematk nendesse paikadesse.

Eduard Wiiralti ema oli omal ajal Koselt ja isa Esnast Peterburi kubermangu välja rännanud. Seal, Gubanitsa külas Gatšina lähedal sündiski 20. märtsil 1898 Eduard Wiiralt.

Varangu ja Lammasküla

1909. aastal kolis perekond Järvamaale Varangu mõisa, kuhu Eduardi isa sai valitseja koha. Kui oktoobrirevolutsiooni ajal töölised mõisa üle võtsid, jäeti endine valitseja mõisatöid juhtima. See oligi põhjus, miks parun Schilling hiljem Wiiraltile koha üles ütles. Ajutine peavari leiti Liigvallas Mäe talli kõrval asuvas väikeses majas. Siit edasi koliti Rakke lähedale Lammaskülla, kus Anton Wiiralt sai taas valitsejaks.

Esimese hariduse sai Eduard Venemaal Kalitino külakoolis. Varangule asunud, pandi poiss algul Koeru Haridusseltsi kooli, aga varsti kohalikku saksa õppekeelega erakooli. Kool oli kaheklassiline, mõlemas klassis kaks jaoskonda. Kaks õpetajannat õpetasid koolis usuõpetust, vene ja saksa keelt, rehkendamist, ajalugu, loodusõpetust, geograafiat, joonistamist, ilukirja, laulmist, näputööd, gümnaastikat ja vabatahtliku õppeainena prantsuse keelt. Ajaloo ja geograafia õpetamine toimus vene keeles, kõigi ülejäänud õppeainete õpetamine saksa keeles. Ka vahetundidel ei tohtinud õpilased „rumalat talupoja keelt“ kõnelda.

Varajane huvi kunsti vastu

Juba Koeru koolipäevil oli Wiiralt sügavalt huvitunud kunsti õppimisest. Selleaegne kool aga ei suutnud tema joonistamisalaseid teadmisi ja oskusi arendada. Tunnist tundi kopeeriti ainult ettejoonistatud pilte. Värvet ei kasutatud, kodus ei joonistatud. Muidugi ei pakkunud selline õppemeetod Wiiraltile midagi.

Koolitundide ajal joonistas Eduard Wiiralt kas kaasopilasi või fantaasia järgi keerukaid kompositsioone. Vahetunnid ja õppimisest ülejääva vaba aja pühendas ta peaaegu täielikult joonistamisele. Tema eakaaslaste Eduard Lepa jutu järgi olla ta juba Varangu päevil inimesi nii hästi joonistanud, et isegi foto polevat täpsem olnud. Koerus olla õpetajad lasknud Wiiraltil ennast suure tahvli peale joonistada. Eduard olnud ka haruldaselt kiire joonistaja. Kui töölised käinud isa käest hobuseid küsimas, siis selle ajaga olla Eduard läbi akna mehe üles joonistanud.

Koolivend Ain Soik meenutas: „Istun Wiiralti kõrval ja jälgin, kuidas ta vene keele lugemisraamatut pilti maha joonistab: vasaku käe esimene sõrm raamatupildi joont jälgimas ja parema käega seda sulega paberile joonistamas. Pildil oli kujutatud hulk inimesi mingisuguses tegevuses. Et niisugust paljunäolist pilti nii täpselt ja kiiresti võis ära joonistada, see pani meid imestama.“

Klassi parim õpilane

Eduard Wiiralt oli olnud klassi parim õpilane. Matemaatikas polevat temale võistlejat leidunud, käekiri olnud väga ilus. Tihti saanud ta suulise ja kirjaliku kiituse osaliseks. Ainult keelte õppimine polevat teda nagu paljusid teisigi poise eriti huvitanud.

Wiiralti klassikaaslane Vilhelmine Ottenson jutustab: „Oli üks ajaloo tund. Uus aine, mis ette anti, lasti vene keeles kõvasti läbi lugeda. Meie lugesime oma osa läbi, kästi siis Wiiraltil edasi lugeda. Tema järge ei jälginud, joonistas jälle midagi. Hakkas lugema „Rimski papat“. Sellest peale hakkasime teda kutsuma Rimskiks.“

Tihti käis Eduard Wiiralt üksinda kooli ümbruse loodust skitseerimas. Eriti meeldinud talle üks suur kivi lähedases metsas. Kord Varangu-Koeru kooliteel näinud ta õist tulekahju. Koolikaaslased mäletavad seda pilti, mida Wiiralt tulekahjust otse ree peal oli viisandanud. Kodus Varangul armastas ta joonistada mõisahooned, töölisi ja hobuseid. Toas rippunud klaasi all suur halli habemega vanaisa pilt. Oma töid ei tahtnud ta kõige parematelegi sõpadele näidata. Ainult kooli kevadisel joonistuste näitusel nähti aasta parimaid töid.

Peale joonistamise ei Wiiraltil Varangu-päevil teiseks harrastuseks sport. Kõnasepal laskis ta meisterdada tõstekangi ja turnimisrõngad, millega

jõudehetkedel hoolega harjutas. Kunstniku venna Augusti mälestuste järgi olnud Eduard väga vaimustatud Georg Lurichist. Ühe 1918. aastal valmistatud autoportree alla on kirjutatud Lurichi nimi. Tema eakaaslaste sõnade järgi oli Eduard Wiiralt pikakasvuline sportlasliku rühiga poiss, kelle jõu ees tunti aukartust.

Sõnaaher noormees

Koolikaaslased ja hilisemad tuttavad mäletavad Wiiraltit äärmiselt sõnaaetra noormehe-na. Vahetundidel jalutas ta üksinda ringi või vaatles midagi keskendunult. Poistega seltsis veel veidi, kuid tütarlapsi suisa pelgas.

Juhan Heinpalu, kes Tartus õppides Wiiraltiga kokku puutus, jutustas tema kohta: „Teistest poistest erines ta täiesti oma vaikimisega. Alati ta kas istus, seisis kusagil nurgas, luges või mõtles. Kõige suurem jutt oli „ei“ või „jaa“. Kusagil on keegi tabavalt öelnud: Wiiraltiga on hea mõnestki asjast vaikida.“

Eduard Wiiralti kaks venda, kes ka Koeru koolis õppisid, olid hoopis elavamad. Isa kavatses Eduardist endale järglase kasvatada, kuid poiss polnud valitsejatööga sugugi toime tulnud. Polevat kellegagi sõna rääkinud ega kedagi tööle juhatanud, upitanud aga ise kotte vankri peale. Kõik koolivaheajad veetis ta vanematekodus Varangul. Koos mõisatöolistega tuli ka valitseja poegadel orasepõllul ohakaid ja kartulimaal paiselehti kõblata ning heinamaal loogu võtta. Öhtuti ja pühapäeviti jäi aega veel paadi-

sõitueks, kalapüügiks ning jalgsimatkadeks Varangu metsades.

Wiiralti nooreea looming

Wiiralti nooreea loomingust on säilinud ainult osa. Varangul loodud teostest on muuseumifondides värviliste pliiatsitega teostatud „Maastik Varangul“, „Külakool Varangul“, „Autoportree sigaretiga“, „Talumehed õllelauas“, „Vanaisa Jüri Assur“ ning mõned vanema, isa ja talumeeste portreed.

Nagu jutustasid Varangu elanikud ja Eduard Wiiralti vend August, joonistanud tulevane kunstnik korduvalt ka tuuleveskit, küüne, Varangu mägesid ja allikaid. Võib arvata, et ka enamik aastatel 1916–1918 loodud talumeeste ja –naiste portreid on Varangu päritoluga.

Kui Wiiralt 1919. aasta sügisel Tallinnas poolelijäänud kunstiharidust Tartu „Pallasest“ jätkama asus, elasid vanemad juba Lammaskülas. Ka seal, siis juba tunnustatud kunstnikuna, on Wiiralt loonud gravüüre, millest „Lamav mees“ kannab allkirja „1921 VI Lammasküla“. Sama mees on kujutatud veel teistelgi Wiiralti 1921. aasta juunis tehtud töödel.

Huvitav on ka Wiiralti akvarelli „Heledapäine tütarlaps“ saamisloogu. Ühel 1918. aasta suvisel pühapäeval jälgis Wiiralt Rakke Haridusseltsi aias vabaõhunäidendit, milles esinenud heledajuukseline tütarlaps tema tähelepanu köitis. Saanud teada, et tütarlaps, kel-

le nimi oli Rosalie Pello, elab Edrus, külastas Wiiralt teda juba järgmisel pühapäeval. Kunstnik tahtnud algul Rosaliest akti maalida. Kui aga tütarlaps selle ettepaneku pelglikult tagasi tõrjus, leppis Wiiralt akvarellportreega. Ta olevat käinud seda tööd mitmel pühapäeval Edru koolimajas jätkamas. Sama modelli kasutas Wiiralt ka hiljem, maalides teda Edru koduaias sügisese õunapuu all, drapead süütes. Rosalie Pelloga kestis kunstnikul aastatepikkune kirjaside.

Wiiralti nooruspaik Varangul on räämas

Aastakümneid tagasi võeti Varangu mõisa härrastemaja koos kõrvalhoonetega arhitektuurimälestisena riikliku kaitse alla. Kui kohaliku kooli likvideerimise järel vabanesid peahoone ruumid, arutati kunstiringkondades tõsiselt: Wiiralti muuseumi rajamist Varangule. Oleks ju peahoone mahutanud olulisema osa kunstniku loomingust, valitsejamaja andnuks aga ülevaate Wiiralti seikluslikust elukäigust. Tookord suutsid pealinna prominendid kavandatu maha laita.

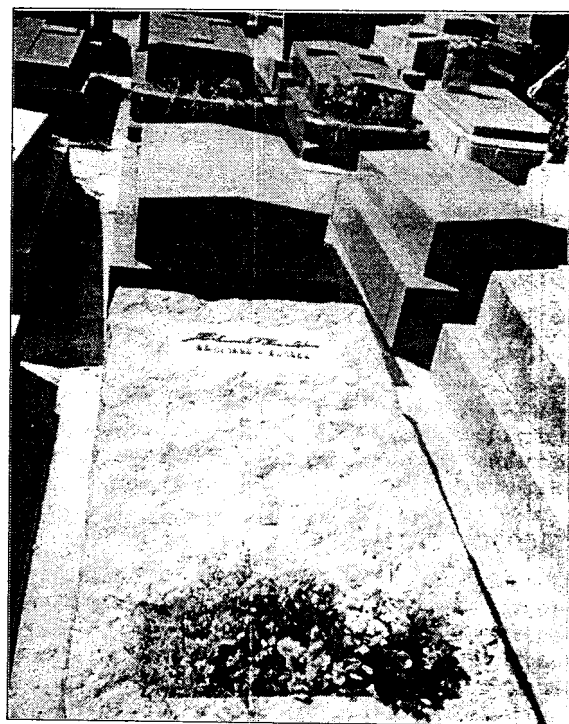
Nüüd on need ruumid varaste ja pättide poolt lõhutatud. Varsti võivad hakata sõitma turismibussid ka Euroopast Varangule, et näha, kuidas eestlased oma suurima kunstniku noorusmaa paiku maalimise tutvustavad. Mida neile näidata? Või ehk panna Puhm – tütar si tee äärde sisseõudu kaubamärk?

Eduard Wiiralti noorpõlvkodu Varangul.

Eduard Wiiralt 1925. a. Tartus.

Kunstniku haud Père Lachaise'i kalmistul Pariisis.